

államiságunk létalapja és közszabadságaink igazi ótalma; kiapadhatatlan forrás, melyből összes erőinket merítjük szellemi és anyagi küzdelmeinkhez; láthatatlan hatalom, mely bennünket, a többnyelvűeket és többhitűeket együvé forraszt; szent palládium, mely megerősíti lelkünket, hogy tudjunk a rómaiak módjára «nagy dolgokat véghez vinni és nagy dolgokat elviselni».

Ezt a gyökeret minden körülmények közt kimélnünk kell a jövőben is.

Lesznek, akikben az előttünk lezajló nagy események kedvező fordulata más hangulatokat kelt. Nem szállok velök perbe, mert nincs jogom az ő jóhiszeműségökben kételkedni. Csak azt a szerény kérdést kockáztatom meg (s ezzel ennek az elmékedésnek végére jutottam), vajjon hol volnánk *ma*, ha nemzetünk lelkének ez a gyökere elszáradt volna?

Szívesen üdvözlöm Társaságunk tagjait a munkaév elején és a felolvasó ülést megnyitom. FINÁCZY ERNŐ.

AZ OSZTRÁK NEMZETISÉGEK HARCA A KÖZÉP- ISKOLÁKÉRT.

Az oly államokban, melyekben több népfaj lakik s egyik sem oly hatalmas, hogy a maga nyelvét valamennyi közintézményben kizárólagos használatra juttassa, a meginduló nemzetiségi harcokban igen előkelő szerepet játszik a középiskolák alapításának s tannyelvének kérdése. A nemzetiségi harcokat mindenütt a művelt középosztály vívja elsősorban; erre nézve pedig valósággal létkérdés, hogy minél több, az ő anyanyelvén tanító középiskola jöjjön létre. Miért? Az elemi iskolán hamar megegyeznek a versengő népek s nem tesznek kifogást az ellen, hogy a köznép a maga nyelvén tanulja meg az elemi ismereteket, mert a néptömegek a faji harcok iránt kevés érdeklődést tanúsítanak, viszont asszimilálásuk egyedül az iskola útján lehetetlen. Nincs döntő szerepe a faji harcokban az egyetemnek sem, mely a népességnek csak elenyésző kicsiny töredékét fogadja falai közé, még pedig oly korban, midőn az egyéniség de kiváltképp a nemzetiségi öntudat ritka kivételektől eltekintve teljesen kialakult már az ifjában. A középiskola ellenben döntő befolyású lehet tanító- s nevelőmunkájával a hatása alá kerülő ifjúra, kit gyakran családjának s környezetének törekvései ellenére teljesen átalakít, anyanyelve helyett más nyelv ismeretébe vezet be s annak buzgó hívójévé tesz. Elég e tekintetben a magyar középiskolákra

hivatkozni. Ha vannak is százával oly tanulók, kik a magyar középiskola elvégzése után idegenkedéssel, sőt gyűlölettel vannak a magyarság iránt, kárpótlásul ezrekre mutathatunk, kik az I. o.-ban egy szót sem tudtak magyarul s 8 év multán nyelvben és érzésben tökéletes magyarokká lettek.

A középiskola nyelve szoros kapcsolatban van az adminisztráció hivatalos nyelvével; *a kettő között huzamos ideig nem lehet eltérés.* Ha valamely nemzetiség azt akarja, hogy ne idegenek kormányozzák, hanem az ő fiai üljenek az általa eltartott hivatalokban, úgy nagy számmal kell nevelnie megfelelő képesítésű hivatalnokokat is. Ha a középiskolának idegen a tannyelve, másnyelvű tanuló mindjárt kezdetben oly akadályba ütközik, amelytől a nagy rész visszariad; a megmaradó rész pedig az elnemzetlenedés veszélyének van kitéve. Vegyük még hozzá azt, hogy a hivatalokban csak teljesen kipallérozott nyelv használható, melyet nehézség nélkül kezelni csak az tud, ki annak mindenféle árnyalatát évek kemény munkája útján begyakorolta; ezt a munkát pedig csakis a középiskola végezheti el. Így szükségkép minden nemzetiségi küzdelem a középiskolák birtokáért vivja első nagyobb csatáit: a nemzetiségi intelligencia csak úgy juthat kenyérhez, csak akkor követelheti nyelvének alkalmazását a hivatalokban, ha kellő számú, abban a nyelvben járatos, középiskolát végzett egyént tud felmutatni, akiket viszont csakis a megfelelő tannyelvű középiskola képezhet.

Ausztriában a XVIII. század derekáiig úgy az állam nyelve, valamint a középiskolai oktatás is a latin volt. Amint a hivatalokba bevonult a német nyelv, az állam, mely ép akkor kezdett a középiskolák ügyeibe is beavatkozni, a latin nyelven kívül megkívánja a német nyelv tanítását is. A latin nyelv egészen 1849-ig uralkodott ugyan s a német nyelv és irodalom a gimnáziumban (6 osztály) s folytatásában, a liceumban (2 osztály) nem volt kötelező rendes tárgy, de egyes tárgyakat már német nyelven tanítottak, a többi osztrák nemzetiség nyelve (a lombard-velencei tartományt kivéve) a gimnáziumokban nem talált helyet. Ez ellen kezdetben sehol sem hangzott fel panasz; később azonban, a múlt század negyvenes éveiben a két leghatalmasabb, történeti multtal is bíró nemzetiség, a *lengyel* és a *cseh* kezdte követelni nyelvének a hivatalokban s iskolákban való érvényesülését. Úgy látszott, hogy a 48–49 nagy viharai meghozzák a nemzetiségek győzelmét; a megszorult kormány bőven osztogatta az ígéreteket s a nálunk is ismert 1849. évi márciusi alkotmány biztosította minden népfajnak jogát «nyelvének védelmére és ápolására». Amint azonban a magyar szabadságharcot levertek s a reakció berendezkedett, a Bach-rendszer Ausztriában is folytatta a

németesítést. A közoktatásügyi miniszter, Thun, az Entwurf alapján újjászervezte a középiskolákat. A márciusi alkotmányt 1851-ben formálisan is hatályon kívül helyezte az uralkodó, ki 1854-ben elrendelte, hogy valamennyi osztrák középiskola felsőbb osztályaiban a tanítás túlnyomóan (vorherrschend) német nyelven történjék; néhány tantárgyat az alsóbb osztályokban is németül kell előadni.

A középiskolák teljes germanizálása azonban nem sikerült. Az idők szellemének engedve, 1859-ben már kénytelenek megengedni, hogy a nem állami középiskolák fenntartói nem német tannyelvet is alkalmazhatnak, ha a német nyelv tökéletes elsajátítását enélkül is elérhetőnek vélik. 1860—65 között cseh vidékeken már az *állami* középiskolákban is tért engednek a cseh nyelvnek azáltal, hogy egyes helyeken a két alsóbb osztályban valamennyi tárgyat, a többi osztályban a hittant s még 1—2 tárgyat cseh nyelven tanítottak. E szerény kezdet után 1867-ben gyökeres fordulat következett be. Magyarország a kiegyezés folytán egészen kivált; ugyanakkor *Galícia* (1867 jún. 22-én kelt császári rendelettel) közoktatásügyi téren nagy jogokat, széleskörű tartományi autonómiát kapott, melynek alapján a lengyelek kimondották, hogy ezentúl két német s egy ruthén gimnázium kivételével minden állami s közalaphból eltartott középiskolának lengyel a tannyelve. Az 1867-ben hozott osztrák állami alaptörvény 19. §-a kimondta a nemzetiségek teljes egyenjogúságát; ennek következtében többnyelvű tartományokban az iskolák akként szervezendők, hogy mindenik népfaj saját nyelvén műveltessék anélkül, hogy az illető tartományban divó másik nyelv tanítására kényszeríthető volna. A németesítés rettenetesen megbukott, legalább elvben. Néhány évvel előbb a német volt a kizárólagos tannyelv, *most rendes tantárgyként se tűrik meg* a más tannyelvű középiskolában. S ne gondoljuk, hogy e rendelkezés írott malaszt maradt. Ha mások nem, a csehek éltek e joggal s középiskoláikban a német nyelv nem szerepel a kötelező tantárgyak sorában. Olyan tanuló azonban már ritkán akad, ki a német nyelvet — mint *nem kötelező* tantárgyat — meg ne tanulná; hisz tudja, hogy a német ismerete nélkül Ausztriában mégis csak nehéz boldogulni. Az idézett alaptörvény alapján Ausztriában 1867 után azonnal hozzá kellett volna fogni a nyolc nemzetiség számára szükséges középiskolák felállításához, illetőleg a meglévő német tannyelvűek átalakításához. Ez azonban csak részben s nem egyszerre történt meg. Nagyon helyesen írta meg *Gumplovicz*,* hogy a nemzetiségek érvényesülésének alapja nem a nemzetiségek jogairól

* L. Gumplovicz: Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich-Ungarn. Innsbruck. 1879.

felállított elméletek, nem is a törvénykönyvbe az egyenjogúságról felvett általános frázisok, hanem az az erő, melyet számánál, gazdagságánál s kultúrájánál fogva képvisel s *érvényesíteni tud*.

Az osztrák kormányok a középiskolák terén is nem a birodalmi alaptörvény, nem az osztó igazság alapján jártak el, hanem a mutatkozó *erőt* mérlegelték s honorálták. Az, hogy vitás helyeken legyen-e s milyen tannyelvű középiskola, a parlamentben a pártok, vagyis a nemzetiségek számaránya alapján dőlt el. Az osztrák nemzetiségek a középiskolákat politikai borralaló gyanánt kapták; jutalmul a kormány támogatásáért vagy eredményes obstrukció fejében. 1867 után 12 évig a német pártok feltétlen többségben voltak; ennek folytán a többi nemzetiség csak ott kapott középiskolát, ahol a németiségnek nem voltak semmiféle kilátásai az érvényesülésre: Galiciában, melyet a lengyelek szinte önálló állammá alakítottak át, egyes olasz területeken s végül Csehországban, mert a rohamosan erősödő cseh nép vagy maga szervezett vagy az államtól csikart ki cseh középiskolákat.

1879-ben megbukott a német liberális párt s a Taaffe-kormány a szlávokra és a velük tartó katolikus német pártokra támaszkodott. A német hegemonia végleg megbukott s a kormány a vele tartó nemzetiségeket — most már a kisebbeket is — mindennel ellátta, amit csak kívántak. Így alakult ki lassanként a mai állapot, melyet ismertetni szándékozom. Minthogy az egyes nemzetiségek érvényesülése ma sem egyforma s különböző tényezői vannak, legjobbnak látszik, hogy időszerű kifejezéssel éljek, az egyes hadszíntereken lefolyt stratégiai sakkhúzásokat s harcokat külön-külön megfigyelni. Előbb tájékoztatásul közlöm a középiskolák és a tanulók nemzetiségi viszonyai-ban, az utolsó 30 év alatt végbement változásokat.

I. A *középiskolák tannyelve* (az úgynevezett kettős középiskolák külön vétetnek számba annál is inkább, mert a fő- s a fiókéntzet gyakran eltérő tannyelvű) :

	Valamennyi középiskola közül			Az állami középiskolák közül	
	1882	1891	1911	1891	1911
német	156	155	217	95	160
cseh	49	52	104	38	86
lengyel	26	28	82	26	69
olasz	8	8	12	6	7
ruthén	1	1	9	1	7
horvát-szerb	5	4	8	4	7
szlovén	—	—	1	—	—
vegyes	7	4	16	3	12
összesen	252	252	449	173	348

A vegyes tannyelvűek közül 1891-ben három német-szlovén s egy német-oláh, 1911-ben hét német-szlovén, négy német-oláh, két német-ruthén, három lengyel-ruthén. Látható ebből, hogy a német tannyelvű iskolák aránya 1882 óta állandóan csökken.

II. A középiskolai tanulók anyanyelve:

	1891	1911	A népességben elfoglalt % arány 1911
német... ..	34,567 (= 47.9%)	59,619 (= 41.5%)	35.6
csel	18,563	32,731	23
lengyel	10,453	29,933	17.8
ruthén	2,306	8,718	12.6
szlovén	2,776	4,038	4.5
szerb-horvát }		1,867	2.8
olasz	2,622	4,805	2.8
oláh	385	1,324	1
magyar	229	261	
más	180	199	
összesen	72,081	143,495	

A németek arányszáma két évtized alatt erősen hanyatlott, de még mindig nagyobb, mint a népességben levő arányuk. Kedvező helyzetben vannak még a lengyelek; a legnagyobb fejlődést mutatják a ruthének, kiknek a legtöbb pótolni valójuk van.

Harcmentes terület, hol a középiskolákon kizárólag egy népfaj uralkodik, Ausztriában csak egy van: a németeké. Alsó- és Felső-Ausztriában, Salzburgban, Vorarlbergben s Karintiában kizáróan német középiskolák vannak. Karintiában vannak ugyan jelentékeny számban szlovének is (82,000 = 22%); ezeknek azonban még saját elemi iskoláik sincsenek (az egész tartományban három) s számuk asszimilálódás folytán állandóan fogy. Tisztán németek még német-Tirol és Steierország német részének középiskolái is. Olasz-Tirolban (Trentino) három középiskola olasz, a trienti állami gimn. két külön részre, olaszra s *németre* oszlik. A Trentino területén mindössze 15,000 német van; így érthető, hogy a trienti gimn. német ága néptelen (157 tanuló; ebből német 114). Minthogy azonban a két tekintetbe jöhető olasz városban négy olasz középiskola (állami három) van, D'Annunzio meg nem váltott testvérei nem nagyon panaszkodhatnak nyelvük elnyomásáért.

A három tenger melléki tartományban (Görz-Gradisca, Triest, Istria) nagy versengés indult meg 1890 óta. El kell ismernünk, hogy itt a kormány nagyon részrehajlóan járt el a három fő nemzetiséggel, kikkel szemben mindenütt a németeket pártolja. Görz-Gradisca-

ban (90,000 olasz, 155,000 szlovén, 4500 német) 1910-ig a görzi gimn. és reálisk. német tannyelvű volt; ettől fogva párhuzamos olasz s szlovén nyelvű osztályokat szerveznek a gimn. mellett. Triestben a községi középiskolák (három) olasz, az államiak (kettő) német tannyelvűek; ezeket a németeken kívül a szlovének s nagy számban olaszok is látogatják. Német tannyelvű a két pólai állami középiskola is, melyekhez 1906 óta egy olasz tannyelvű járul. Ezeken kívül az állam egy-egy olasz s horvát gimnáziumot tart fenn; a tartománygyűlés olasz többsége azonban a mitterburgi horvát gimn. ellen-súlyozására e kis városkában rögtön olasz középiskolát szervezett; persze mind a kettő néptelen (190—166 tanuló). A horvátok a maguk erejéből is állítottak 1909-ben Abbáziában egy alreálgimnáziumot.

Dalmáciában 1860-ig az olaszok voltak a feltétlen urak, bár a lakosságnak csak 10%-át alkották. Ekkor az osztrák kormány ellenök fordult s a horvátok kezére juttatta az uralmat, minek folytán az olaszok arányszáma hamarosan leszállt 3%-ra. Ezek számára Zárában két olasz állami középiskola van, a többi (hat) horvát tannyelvűvé alakult át s 1910-ben a közigazgatás nyelve is olasz helyett horváltá lett. Az irredentista olasz írók felháborodtak azon, hogy az osztrák kormány nem erőszakolta az olasz hegemoniát; a nemzetiségi elv eme felkent bajnokai óriási sérelemnek kürtölték ki, hogy a 18,000 hű olasznak az állam csak két középiskolát tartott meg, a többit pedig átengedte a 611,000 horvátnak. Tény, hogy a maroknyi olaszság gazdasági téren még ma is nagyon erős és a középiskolái tanulóknak saját számarányát sokszorosán felülmúló részét szolgáltatja (1493 horvát, 416 olasz nyelvű tanuló).

Igen mostoha helyzetben van Ausztriában az olaszokat s horvátokat számra nézve messze felülmúló, de alacsony műveltségű s szegénységénél fogva súlytalan szlovén nép (olasz: 768,000, szerb-horvát 783,000, szlovén 1.253,000). A tengermelléki s karintiai (267,000) szlovén eddig semmit sem kapott, a Dél-Steierben lakók (410,000), minthogy a területükön levő városok s az intelligens elem főleg német, csak hosszas harcok után vívtak ki annyit, hogy Cilliben az alsó négy s Marburgban a gimnázium nyolc osztályban német és szlovén legyen a tannyelv. E kétnyelvűség abban áll, hogy a szlovénajkú tanulók a hittant, a szlovén nyelvet s azonkívül 1—2 tantárgyat anyanyelvükön tanulhatják. Még *Krajinában*, hol pedig ők az urak (491,000 szlovén, 28,000 német) sem tudtak többet elérni. Az egyet-*len* szlovén tannyelvű gimnáziumot az érsek tartja fenn; az állami középiskolák közül a fővárosban kettő s a német nyelvszigetet alkotó Gottscheen egy a kisszámú németek kedvéért tisztán német tannyelvű, míg a többi (öt) bár valamennyibe együttvéve huszonöt né-

met (s 1849 szlovén) tanuló jár, német-szlovén tannyelvű. A szlovének a németeknek az Adria felé való előnyomulásukban útjukban vannak s úgylátszik, ennek az egy népnek beolvasztását még mindig próbálgatják.

Bár Krajnától messze esik, most *Bukovina* középiskoláira térünk át, mivel az osztrák kormányok ezt a tartományt is hasonló elvek szerint kezelik. Bukovinában a lakosság nagyon kevert; 34·4% oláh, 38·4% ruthén, 21·2% német, kevés lengyel és magyar); e körülmény kedvezett a kisebb számú, felerésztt telepesekből, felerésztt zsidókból álló németeknek s a hivatalokban és iskolákban a németet tették meg hivatalos nyelvnek. Még a gör. kel. iskolaalapokból fenn-tartott középiskolák közül is az egyik német, a másik felerészben német, felerészben német-oláh nyelvű; az áll. középiskolák 1891-ben még kizárólag németek voltak. Ekkor a kormány érthetetlen buzgalommal valósággal elárasztotta e szegény tartományt középiskolákkal (1891 : 4, 1911 : 15) s elvétől részben eltérve, egy tiszta ruthén, két német-ruthén, három német-oláh középiskolát szervezett; jelenleg tehát a tizenöt közül hétnek tannyelve tisztán német. Tisztán oláh-nyelvű középiskola egy sincs. A tanulók közt egyébként a németek abszolút, a zsidók relativ többségben vannak.

Említettük már, hogy *Galicia* 1867-ben közoktatásügyi téren majdnem függetlenné vált. A tartomány urai, a lengyelek, igen ügyes politikusok: a *rendelkezést* teljesen a maguk kezébe vették, csak a *költségek* fedezését hagyták meg bölcsen közös ügynek. Jó ideig nem használták ki helyzetüket: 1891-ben e nagynépességű tartománynak (1911-ben nyolc millió lakos) harmincegy középiskolája volt; a huszonkilenc állami közül csak egy ruthén (Lemberg) s kettő német (Lemberg és Brody), ez utóbbi a 90-es években lengyel tannyelvűvé alakult át. 1900 után azonban megrohanták követeléseikkel a kormányt, amely nem tudott nekik ellenállni; 1911-ben már nyolcvan-kilenc állami középiskolát találunk itt, melyek közül egy német s hat ruthén nyelvű, a többi lengyel (a ruthének számaránya 40%). Minthogy azonban a kormány mégse tudott hirtelen annyi pénzt előteremteni, amennyiből az apró járási székhelyekre is jussanak gimnáziumok, tizenegy gimn.-ot magánosok, ötöt községek nyitottak meg (kettőt ruthén, hármát lengyel-ruthén, a többit lengyel tannyelvvel), bizonyára ama hátsó gondolattal, hogy a kedvező (politikai) alkalmakkal ezeket is átvétetik az állammal. Mert mindjárt látni fogjuk, hogy Ausztriában nem lehet oly magánközépiskolát létesíteni, melyet rövidesen az állam át nem venne.

Hogy az iskolák ügye mennyire «politikum», legjellemzőbben a cseh-német ellentétek forrongó talaja, a három Szudéta-tartomány

mutatja. E küzdelmek rengeteg pénzt kívántak, természetesen az állam részéről, amelynek viszont ép e tartományok nagy gazdagsága a fő erőforrása. Hogy milyen szellemi municiópazarlás folyik egy-két exponált ponton, néhány példával igazolom. Csehország fővárosának, Prágának az elővárosokkal együtt 600,000 lakosa van, kik közül 38,000 német, a többi cseh. Ezek számára a következő tanintézetek vannak: két német, két cseh egyetem, hat német, kilenc cseh állami főgimn., egy német és cseh magángimn., négy német, nyolc cseh állami főreálisk., egy német, két cseh magán leánygimn., egy német, három cseh leányliceum, egy német, egy cseh állami tanítóképző, egy német, egy cseh állami s egy cseh magán nőképző, egy német és két cseh keresk. akadémia. S ne gondoljuk, hogy mindezekre valósággal szükség is van. A hat német főgimn.-nak pl. együttvéve ezerszázötvenhét tanulója van, amennyi két, legfőlebb három intézetben baj nélkül el volna helyezhető. A nyelvhatáron fekvő 80,000 lakosú Pilsennek két német, három cseh, Budweisnek két német, két cseh állami középiskolája van s a többi középfokú szakintézet is túlnyomórészt párosan működik. Végül a morva főváros, a ma még német többségű, de már cseh nyelvterületen fekvő *Brünn* (125,000 l.) is eléggé el van látva: öt német, négy cseh középiskolán kívül 1—1 (német és cseh) műegyeteme, liceuma, tanító- és tanítónőképző, keresk. akadémiaja és felsőipariskolája van.

Csehországban a főntemlített három városon kívül a két faj teljesen elkülönült egymástól s a cseh nyelvterületen több német iskola nincs; *Morvaországban* azonban a régi német városi polgárság még tartja magát a cseh vidékeken s ezek számára az állam vagy a tartomány kénytelen külön gyér népességű középiskolákat fenntartani. E vegyes népességű helyeken kezdetben csakis német középiskolák voltak (államiak vagy tartományiak); idővel aztán a csehek, illetőleg morvák, kik csehországi testvéreiknél hosszú ideig türelme-sebber voltak, nagyobb öntudatra jutva magánjellegű vagy községi, cseh konkurrens középiskolákat alapítottak s mikor sikerült a német intézetet elsorvasztani, követelték, hogy az ő *népesebb* iskoláikat is az állam tartsa el. *Csehországban* a harc kezdetől fogva nyíltan folyt s mindkét fél egyenesen az államtól követelt és kapott iskolát; legfőlebb a községet használták fel átmeneti iskolafentartóul (1891-ben tizenhét, 1911-ben három községi középisk.). *Morvaországban* s *Sziléziában* azonban, hol sokkal gyöngébbek s kevésbé szervezettek voltak, e ravasz taktikai fogáshoz voltak kénytelenek nyúlni. Így jártak el *Sziléziában* is (44% német, 24.3% cseh, 31.7% lengyel), hol az állam még 1891-ben kizárólag német középiskolákat tartott fenn; a csehek *Troppau*, a lengyelek *Teschen* német gimnáziuma.

mellé állítottak magángimn.-ot; ma már mindkettő állami, amint állami vagy tartományi Morvaországban kivétel nélkül *valamennyi*, 1890—1900 közt szervezett konkurrens cseh magániskola. Ezt a módszert ntánozzák most szerény tehetségükhöz képest a ruthének is.

Csehországnak 1891-ben ötvenhárom gimnáziuma volt (huszonkét német, harmincegy cseh), 1911-ben — bár a tanulók száma a husz év alatt alig szaporodott (15,470—17.774) — már 74 (34 német, 40 cseh); ezek közül 15-nek népessége a 200 alatt marad. A reáliskolák száma 18-ról (kilenc német, kilenc cseh) 45-re emelkedett (tizenhét német, huszonnolc cseh); ezek elég népesekek. Valószínű, hogy e szám már nem fog lényegesen szaporodni, mert minden talpalatnyi helyet ellepnek a középiskolák. *Morvaországban*, bár itt a németség számaránya kisebb (Csehorsz. 36·8%, Morvaorsz. 27·6%), hegemoniáját mégis meg tudta tartani; ma a teljes paritás elve érvényesül. 1882-ben harminchat középiskola közül *huszonhét*, 1891-ben ugyancsak harminchat közül *huszonöt* még német nyelvű; a magániskolákkal folytatott ügyeskedés folytán ma, illetőleg 1911-ben négy-négy állami, tizenkét-tizenkét tartományi reáliskola német, illetőleg cseh; a harminc állami gimnázium közül tizennégy német és tizenhat cseh tannyelvű. Brünnön kívül 7 városban van német és cseh középiskola; a csehek egyre jobban népeseznek, a németek sorvadnak (a kremsieri német főreálnak 126, az ung-hradischi német gimn.-nak 137 tanulója volt). Négy kis vidéki városnak együtt tizenhat középiskolája van, hét német, kilenc cseh. Valószínű, hogy a csehek további erősödése, a német polgári lakosságnak tervszerű kiszorítása, mely csehországi mintára itt is megindult, idővel a cseh belső területen a németnyelvű középiskolák megszüntetésére fog vezetni; most egyelőre a mesterségesen fenntartott paritás kedvéért hatvannégy középiskolát kellett kis területen két és fél millió ember számára összezsúfolni.

A nemzetiségek harca a középiskolákért Ausztriában még nem jutott nyugvópontra; hisz a legnagyobb erőfeszítések, a legnagyobb változások ép az utolsó évtizedre csnek. A szlovének, ruthének, oláhok még nincsenek kielégítve, míg viszont a csehek s németek között a harc e téren legalább jó időre alighanem nyugvópontra jutott: egyik fél se kívánhat magának többet, legfőlebb azt fájlathatja, hogy a *másiknak* is megvan mindene. A harcot a nemzetiségek folytatják, költségeit azonban előbb-utóbb mind az államra hárítják. Úgy látszik azonban, hogy osztrák szomszédunknál a nemzetiségi egyensúly és békesség létrehozatala, illetőleg fenntartása oly nagy fontosságú, hogy kedvéért az állam még a legnagyobb áldozatokat se sokálja. S ha ma mindenki azon a nézeten van, hogy a nemzetek közt létesíthető

bármily költséges béke se lehet túldrága, végeredményében nem csodálkozhatunk azon sem, ha az állam a külsőnél nem kisebb fontosságú belső békesség kedvéért a szigorú pedagógiai s pénzügyi mérlegeléstől eltekintve magára veszi néhány tucat fölösleges tanintézet-fenntartásának terhét s ódiúmat is. BENISCH ARTHUR.

A TANKÖNYVENGEDÉLYEZÉSRŐL.

— II. közlemény. —

Szabályzatunk értelmében a miniszter a benyújtott könyvet azzal a jelentéssel együtt, amelyben a szerző a maga munkáját méltatja és a már engedélyezett, azonos rendeltetésű könyvekkel szemben meglevő előnyeit kellő világításba helyezi, egy szakférfiúnak küldi meg, aki aztán megvizsgálja, hogy a könyv megfelel-e a 6. §-ban megjelölt 6 feltételnek? Ha a bíráló, vizsgálata alapján, a megjelölt szempontokra kiterjedő beható jelentést tesz, s bírálatát a miniszter elfogadja, akkor kedvező javaslat esetében a könyvet engedélyezi, kedvezőtlen javaslat esetében azonban a bírálatot az esetleges észrevételek megtétele végett megküldi a szerzőnek, s azután ennek észrevételeit közli a bírálóval, kinek újabb nyilatkozata alapján dönt, esetleg döntés előtt még egy második szakférfiú véleményét is meghallgatja. Határozatát a miniszter a Hivatalos Közlönyben minden esetben közzéteszi, utalva a bírálónak neve aláírásával közzétett bírálatára, esetleg szerzőnek ellenészrevételeire, illetőleg a második bíráló jelentésére, melyek a Hivatalos Közlönyben, vagy valamely tudományos folyóiratban közreadatnak.

A hírlapokban és szakközlönyökben megnyilvánult tanügyi közvélemény az új Szabályzattal eleinte általában meg volt elégedve, s azt a megelőzőknél határozottan jobbnak tartotta; mert ki van benne mondva, hogy a bírálatok és szerzőnek ezekre tett ellenészrevételei kiadatnak, tehát most már minden bíráló maga viseli a felelősséget a maga ítéleteiért, s a felelőség nem hárul, úgy mint régebben, egy egész testületre, melynek esetleg a tekintélyét is csorbíthatja. Jobb, mert a szerzőnek meg van adva az alkalom arra, hogy a nyilvánosság előtt megvédelmezze megtámadott, s esetleg méltatlanul meghurcolt szellemi termékét, vagy a bírálóéval szemben álló tudományos meggyőződését.

Azt, hogy a szerzőnek a bírálatra készített ellenészrevételei ismét ugyanannak a bírálónak adatnak ki újabb nyilatkozat végett, s a miniszter ennek alapján dönt a munka sorsa fölött és csak esetleg